

Νίκος Δήμου

Η δυστυχία του να είσαι Έλληνας

Πρόλογος

Υπάρχουν Έλληνες που προβληματίζονται με τους εαυτούς των και Έλληνες που δεν προβληματίζονται. Οι σκέψεις αυτές αφορούν περισσότερο τους δεύτερους. Είναι όμως αφιερωμένες στους πρώτους.

Εισαγωγή – Η δυστυχία τού να είσαι άνθρωπος

1. Ορίζουμε σαν ευτυχία την (συνήθως προσωρινή) κατάσταση, όπου η πραγματικότητα συμπίπτει με τις επιθυμίες μας.
2. Σε αναλογία, δυστυχία πρέπει να είναι η μη σύμπτωση ανάμεσα σε επιθυμία και

πραγματικότητα.

3. Με άλλα λόγια, δυστυχία μπορούμε να ονομάσουμε την απόσταση ανάμεσα σε επιθυμία και πραγματικότητα.

4. Όσο μεγαλύτερη η απόσταση, τόσο πιο δυστυχισμένοι είμαστε.

5. Η ευτυχία (ή δυστυχία μας) εξαρτάται από το μέγεθος, την ένταση και την ποσότητα των επιθυμιών μας, από τη μια πλευρά και από τη φύση της πραγματικότητας, από την άλλη.

6. Μπορεί να είμαι δυστυχής, γιατί έχω υπερβολικές και υπέρμετρες επιθυμίες που (δίκαια) μένουν ανεκπλήρωτες. Ή μπορεί πάλι οι επιθυμίες μου να είναι «λογικές» (του μέσου ανθρώπινου όρου), αλλά η πραγματικότητα να με κατατρέχει (σαν τον Ιώβ). Τότε μιλάμε για κακοτυχία.

7. Έχουμε μια στατιστική έννοια, της ευτυχίας. Πιστεύουμε πως ένας άνθρωπος με «λογικές» επιθυμίες, θα πρέπει να έχει σε ίσο βαθμό επιτυχίες και απογοητεύσεις. (Απόδειξη: οι εκφράσεις «Θα γυρίσει η τύχη», «Θα γυρίσει ο τροχός» κ.λπ.).

8. Ωστόσο η ζωή δεν επιβεβαιώνει αυτή τη σκέψη. Συνήθως, αυτοί, που έχουν έντονες και πολλές επιθυμίες, ικανοποιούν περισσότερες απ' όσους έχουν, λίγες και ταπεινές. Μόνο που η αχόρταγη φύση των πρώτων σπάνια τους επιτρέπει να αισθανθούν την κατάσταση της ισορροπίας, που ονομάζουμε ευτυχία.

9. Η απόσταση που ονομάσαμε δυστυχία, λειτουργεί θετικά και αρνητικά. Δεν έχω αυτά που επιθυμώ, ή έχω κάτι που δεν το επιθυμώ (π.χ. μια αρρώστια).

10. Όσοι δίνουν «συνταγές ευτυχίας», προσπαθούν συνήθως να τροποποιήσουν ή να μειώσουν τις επιθυμίες, μιας και δεν είναι εύκολο να επηρεάσουν την πραγματικότητα. Φυσικά, όσο λιγότερες επιθυμίες έχουμε, τόσο λιγότερο κινδυνεύουμε να απογοητευθούμε και να πονέσουμε.

11. Το επόμενο βήμα, είναι η σκέψη του Βούδα, που διδάσκει την κατάργηση της επιθυμίας, σαν σίγουρο αντίδοτο στη δυστυχία. (Ακόμη αποτελεσματικότερα: Την κατάργηση της πηγής κάθε επιθυμίας, του Εγώ).

12. Στα ζώα, το άνοιγμα ανάμεσα σε επιθυμία και πραγματικότητα είναι ελάχιστο. Οι βασικές επιδιώξεις του ζώου καλύπτονται από τις γύρω του δυνατότητες. Είναι απόλυτα προσαρμοσμένο στο περιβάλλον του.

13. Είναι δύσκολο να μιλήσει κανείς για ευτυχισμένα και δυστυχισμένα ζώα, μιας και δεν πρέπει να υπάρχει μέσα τους ή ένταση ανάμεσα στους δύο (ανθρώπινους) πόλους. Κάτι όμως μου λέει ότι τα πετεινά του ουρανού πρέπει να είναι ευτυχισμένα...

14. Αντίθετα με τα ζώα, ο άνθρωπος έχει επιθυμίες «θέσει και φύσει» μη-εκπληρώσιμες. Λαχταράει την αθανασία. Ενώ το μόνο σίγουρο που ξέρει για το μέλλον, είναι πώς κάποτε θα πεθάνει. Θα μπορούσαμε να ορίσουμε τον άνθρωπο, σαν το ζώο που επιθυμεί πάντα περισσότερα από όσα φτάνει. Το απροσάρμοστο ζώο. Θα μπορούσαμε, με άλλα λόγια, να ορίσουμε τον άνθρωπο, σαν το ον που φέρνει τη δυστυχία -εγγενή- μέσα του.

15. Ή πάλι, θα μπορούσαμε να ορίσουμε τον άνθρωπο σαν το τραγικό ζώο. Γιατί τι άλλο είναι ή τραγωδία, παρά η αγωνιστική βίωση της διάστασης ανάμεσα στον άνθρωπο και τον κόσμο;

16. Όσο πιο άνθρωπος είναι κανείς, όσο περισσότερο ποθεί και ζητά, τόσο μεγαλύτερο χάσκει το άνοιγμα. Κι αν είναι ήρωας, πολεμάει και χάνεται. Κι αν είναι καλλιτέχνης, προσπαθεί να γεμίσει το άνοιγμα με μορφές.

17. Αν ο άνθρωπος, ως άνθρωπος, φέρνει μέσα του τη δυστυχία, ορισμένες κατηγορίες

ανθρώπων έχουν μεγαλύτερη προδιάθεση σ' αυτήν. Ακόμη και ορισμένες εθνότητες. Ανάμεσα σ' αυτές, σίγουρα, οι Έλληνες. Οι νεο-Έλληνες.

18. Ο νεο-Έλληνας, λόγω ιστορίας, κληρονομικότητας και χαρακτήρα, παρουσιάζει μεγαλύτερο άνοιγμα ανάμεσα επιθυμία και πραγματικότητα, από τον μέσο όρο των άλλων ανθρώπων.

19. Αν δηλαδή, το να είσαι άνθρωπος σημαίνει ήδη τη βεβαιότητα ενός ποσού δυστυχίας, το να είσαι Έλληνας, προοιωνίζει μια μεγαλύτερη δόση.

20. Μιλάμε για τη «δυστυχία τού να είσαι Έλληνας» ...

«Ε.Π.Κ.» ή σύγκριση στον χρόνο και στον χώρο

1. Όποιος λαός κι αν καταγόταν από τούς αρχαίους Έλληνες, θα ήταν αυτόματα δυστυχισμένος. Έκτος αν μπορούσε να τους ξεχάσει, ή να τους ξεπεράσει.

2. Στο θέμα της κληρονομιάς τους, θα χωρίζα τους Έλληνες σε τρεις κατηγορίες: Τους συνειδητούς, τους ημι-συνειδητούς και τους μη-συνειδητούς.

3. Οι πρώτοι (λίγοι) ξέρουν. Έχουν νοιώσει το τρομερό βάρος της κληρονομιάς. Έχουν καταλάβει το απάνθρωπο επίπεδο τελειότητας του λόγου ή της μορφής των παλιότερων. Και τούτο τους συντρίβει.

4. («Τούτες τις πέτρες τις εσήκωσα όσο βάσταξα...»).

5. Οι δεύτεροι (και οι περισσότεροι) δεν ξέρουν άμεσα. Έχουν όμως «ακουστά». Είναι σαν τους γιους του διάσημου φιλόσοφου, που δεν μπορούν να καταλάβουν τα έργα του, βλέπουν όμως πως όσοι ξέρουν, τα τιμούν και τα βραβεύουν. Τους ενοχλεί αλλά και τους κολακεύει η φήμη. Επαίρονται πάντα όταν μιλούν σε τρίτους.

6. Είναι φοβερό, όχι μόνο να μην μπορείς να ξεπεράσεις, αλλά ούτε να καταλάβεις τα έργα τού πατέρα σου.

7. Όσο περισσότερο υπερηφανευόμαστε για τούς προγόνους (χωρίς να τούς ξέρουμε), τόσο περισσότερο ανησυχούμε για μας.

8. Η τρίτη κατηγορία -οι μη συνειδητοί- είναι οι παρθένοι και αγνοί (γράφε ασπούδαχτοι: Μακρυγιάννης, Θεόφιλος, Λαός). Έχουν ακούσει για τους παλιούς σε μύθους και θρύλους, που τους έχουν αφομοιώσει σαν λαϊκά παραμύθια. Αυτοί οι αγνοί δημιούργησαν την λαϊκή παράδοση και τέχνη.

9. Ωστόσο η συντριπτική πλειοψηφία των ημιμαθών με το μόνιμο κρυφό πλέγμα κατωτερότητας απέναντι στους αρχαίους, καθορίζει τη στάση και το ύφος τού συνόλου.

10. Θύματα, όχι μόνο της κληρονομιάς, αλλά και του πιο καθυστερημένου εκπαιδευτικού συστήματος στον κόσμο, πού αντιμετωπίζει τούς αρχαίους με τόσο σχολαστικό δέος, που να τους κρατάει όσο γίνεται ένδοξους και απρόσιτους.

11. (Η μήπως έχει άλλες αιτίες αυτό το τόσο σοφό σύστημα αρχαίας αμάθειας; Υποσυνείδητη αντίδραση, ίσως;).

12. Η σχέση μας με τους αρχαίους είναι μία πηγή του εθνικού πλέγματος κατωτερότητας. Η άλλη είναι η σύγκριση στο χώρο και όχι στο χρόνο. Με τους σύγχρονους «ανεπτυγμένους». Με την «Ευρώπη».

13. Όταν ένας Έλληνας μιλάει για την Ευρώπη, αποκλείει αυτόματα την Ελλάδα. Όταν ένας ξένος μιλάει για την Ευρώπη, δεν διανοούμεστε ότι μπορεί να μη περιλαμβάνει και την Ελλάδα.

14. Όποτε ένας Έλληνας μιλάει για «την Ευρώπη», αποκλείει αυτόματα την Ελλάδα. Όταν ένας ξένος μιλάει για την Ευρώπη, δεν διανοούμεστε ότι μπορεί να μην περιλαμβάνει και την Ελλάδα.

15. Αραγε, πόσο Ευρωπαίοι είμαστε; Με την Ευρώπη μας χωρίζουν πολλά, ίσως περισσότερα από όσα μας ενώνουν. Ελάχιστοι απόηχοι από τα μεγάλα πολιτιστικά κινήματα, που δημιούργησαν τον σύγχρονο ευρωπαϊκό πολιτισμό, έφτασαν ως εμάς (δεν μιλάμε για τις «φωτισμένες» μειονότητες). Ούτε ο Σχολαστικός Μεσαίωνας, ούτε η Αναγέννηση, ούτε η Μεταρρύθμιση, ούτε ο Διαφωτισμός, ούτε η Βιομηχανική Επανάσταση. Ίσως, πολιτιστικά, να είμαστε πιο κοντά στην ορθόδοξη Ρωσία των Σλαβοφίλων, από την Ευρώπη των Ορθολογιστών. Και οι ανατολικές επιδράσεις;

16. Γεγονός είναι πως -ό,τι και αν λέμε- δεν νιώθουμε Ευρωπαίοι. Νιώθουμε «απ' έξω». Και το χειρότερο είναι, που τόσο μας νοιάζει και μας καίει, όταν μας το λένε...

17. Φθονούμε τους άλλους λαούς, ενώ διατυμπανίζουμε την ανωτερότητά μας. Ξενομανείς, ξενόφοβοι και ξενόδουλοι κι όχι μόνο (τουριστικά) φιλόξενοι.

18. Στις ρίζες της ελληνικής δυστυχίας είναι τα δύο εθνικά πλέγματα κατωτερότητας. Το ένα στο χρόνο με τους προγόνους. Το άλλο στο χώρο με τους Ευρωπαίους. Αδικαιολόγητα ίσως πλέγματα αλλά όχι για τούτο, λιγότερο πραγματικά.

Το χαμένο πρόσωπο

1. Είμαστε διαφορετικοί. Κι όμως προσπαθούμε με απόγνωση, να ενταχθούμε κάπου. Γιατί άραγε αισθανόμαστε την μοναδικότητά μας σαν ελάττωμα; Γιατί ντρεπόμαστε γι' αυτή; Αραγε επειδή δεν είμαστε αρκετά μεγάλοι ή δυνατοί, ώστε να κάνουμε την αδυναμία μας παντιέρα; Ή μήπως επειδή δεν είμαστε αρκετά σίγουροι για τον εαυτό μας;

2. (Αυτή η έλλειψη σιγουριάς, και όχι το μέγεθός της, μας έκανε πάντα να αναζητάμε προστάτες. Και άλλοι λαοί είναι μικροί, αλλά δεν κρέμονται από τους μεγάλους.).

3. Ποτέ δεν θελήσαμε να αποσαφηνίσουμε και να συνειδητοποιήσουμε την ιδιομορφία μας. Πάντα προσπαθούμε να ανήκουμε κάπου και όχι να είμαστε εμείς.

4. Προσπαθήσαμε να ξαναγίνουμε αρχαίοι. Πασχίσαμε να αποδείξουμε την καθαρότητα της ράτσας μας, πολεμώντας φανατικά τον Φαλμεράγιερ, αλλά ποτέ δεν ερευνήσαμε ψύχραιμα τα πραγματικά συστατικά της. Μισήσαμε και καταστρέψαμε την γλώσσα μας (και μην έχοντας γλώσσα, πως μπορούμε να έχουμε σκέψη;), γιατί δεν ήταν εντελώς ίδια με την γλώσσα των αρχαίων προγόνων μας. Μισήσαμε τον εαυτό μας, γιατί δεν ήταν ψηλός,

Ξανθός με ελληνική μύτη σαν τον Ερμή του Πραξιτέλη. Μισήσαμε τους γείτονές μας γιατί τους μοιάζουμε. (Η οργή του Κάλιμπαν που βλέπει το πρόσωπό του στον καθρέφτη;).

5. Τελικά ποιοι είμαστε; Οι Ευρωπαίοι της Ανατολής ή οι ανατολίτες της Ευρώπης; Οι αναπτυγμένοι του νότου ή οι υποανάπτυκτοι του βορρά; Οι (κατ' ευθείαν) απόγονοι των Αχαιών ή η πανσπερμία της Βαβυλωνίας;

6. «...τα μεν πάτρια ήθη απηρνήθημεν, του δε διανοητικού βίου των εθνών της Δύσεως δεν μετέχομεν εισέτι». Κάπου ανάμεσα στο Ζενίθ και το Ναδίρ. Αιωρούμενοι. Σαν τον τάφο του Μωάμεθ.

7. Είμαστε ένας λαός χωρίς πρόσωπο και χωρίς ταυτότητα. Όχι επειδή δεν έχουμε πρόσωπο, αλλά επειδή δεν τολμάμε να κοιταχτούμε στον καθρέπτη. Επειδή μας έκαναν να ντρεπόμαστε για το πραγματικό μας πρόσωπο. Τόσο που να φοβόμαστε να γνωρίσουμε τον εαυτό μας. Έτσι μάθαμε να παίζουμε διάφορους ρόλους: Τον «αρχαίο», τον «Ευρωπαίο».

8. Αν η πορεία του Γένους ήταν πιο ομαλή, ίσως να μην είχαμε σήμερα πρόβλημα ταυτότητας. Όμως αμέσως μετά την πολύχρονη σκλαβιά μας, πέσανε απάνω μας τόσοι πολλοί -πολεμώντας να μας δώσουν ένα νέο πρόσωπο- που χάσαμε κι αυτό που είχαμε. Ο Καποδίστριας, οι Βαυαροί, οι Φιλέλληνες, οι Σοφολογιότατοι οδήγησαν σε πλήρη σύγχυση έναν λαό, που μόλις είχε αρχίσει να αφομοιώνει και να εξισορροπεί μέσα του τα νέα πολιτιστικά στοιχεία που είχαν φέρει Φράγκοι, Σλάβοι, Τούρκοι, κι Αρβανίτες.

9. Ξαφνικά θεωρήθηκε αυτονόητο πώς οι «απόγονοι των αρχαίων» δεν θα ήταν δυνατόν να είναι Βαλκάνιοι χωρικοί. Κι έτσι βάλθηκαν όλοι να μάς αναμορφώσουν. Με το στανιό. Κι είχαμε (φαίνεται) ένα τίμιο και ζεστό πρόσωπο, σαν το κείμενο του Μακρυγιάννη.

10. Έτσι, αυτό που για κάθε λαό είναι αυτονόητο, για μας έγινε πρόβλημα. (Όταν σκεφθείς την αναπνοή σου, χάνεις τον ρυθμό της).

11. Πως να μην έχει πλέγματα κατωτερότητας ένας λαός χωρίς ταυτότητα... Ένας λαός που δεν του επιτρέπουν να είναι αυτός που είναι, παρά τον μετράνε πάντα με άλλα, ξένα μέτρα.

12. Κάπου βαθιά συναντιέται το εθνικό πλέγμα (που μας δημιούργησαν) με την ελληνική Υπερβολή. Υπερβάλλει όποιος δεν αισθάνεται σίγουρος. Όποιος νομίζει πως μειονεκτεί. Η υπερβολή είναι προσπάθεια για ξεπέρασμα. Υπεραναπλήρωση.

13. Ο Έλληνας θα ξεπεράσει τα εθνικά πλέγματα, μόνο όταν βρει τον εαυτόν του. Όταν αποκτήσει ταυτότητα και πρόσωπο. Όταν πάψει να μισεί τον εαυτόν του γι' αυτό που δεν είναι, και τον δεχθεί γι' αυτό που είναι.

14. Αν δεν βρούμε σύντομα το δικό μας πρόσωπο, κάποια μέρα θα ξυπνήσουμε με μια «γενική» φάτσα -δημιούργημα των ρόλων που παίζουμε, της μόδας, των μέσων επικοινωνίας. Τότε θα μας μείνει ένα προσωπίο για πρόσωπο. Και το αλάτι της Ρωμιοσύνης θα χαθεί.

15. Δεν ξέρω αν μας χρειάζεται ομαδική εθνική ψυχανάλυση. Οπωσδήποτε όμως χρειάζεται αυτογνωσία, αυτοέρευνα και αυτοσυνείδηση. Χρειάζεται απομυθοποίηση και μαζί νέα οροθέτηση. Και, κυρίως, χρειάζεται μια νέα παιδεία βασισμένη στην αλήθεια, που θα βοηθήσει να αναδυθεί, μέσα από όλα τα ψιμύθια, το πραγματικό πρόσωπο της φυλής.

16. Μιλάμε συχνά -τον τελευταίο καιρό- για ελευθερία και ανεξαρτησία. Κι εννοούμε πως πρέπει να σταματήσει η εσωτερική καταπίεση και η εξωτερική εξάρτηση από ξένες δυνάμεις. Ξεχνάμε όμως πως καταπίεση και εξάρτηση ριζώνουν στον ίδιο τον εαυτό μας. Αν δεν υπήρχαν μέσα μας τα ερείσματα, κανείς δεν θα μπορούσε να μας υποδουλώσει, ούτε

να μας παρασύρει.

17. Ελεύθερος δεν είναι αυτός που «κάνει ό,τι θέλει», αλλά αυτός που ξέρει τι θέλει. Όσο δεν ξέρουμε ποιοι είμαστε, όσο δεν ξέρουμε τι θέλουμε, Όσο δεν έχουμε ξεκαθαρισμένη σκέψη και αίσθημα ευθύνης, θα περνούμε από τη μίαν εξάρτηση στην άλλη.

18. Δεν θέλει μόνο «αρετήν και τόλμην» η ελευθερία. Θέλει, κυρίως, γνώση. Καί κρίση.

19. Αλλά μέχρι να φτάσουμε στη γνώση καί την ωριμότητα, οι αρρώστιες της ελληνικής ψυχής θα θεμελιώνουν τη δυστυχία -και το μεγαλείο- του Έλληνα.

20. Γιατί μην ξεχνάμε: Πίσω από κάθε δημιουργία υπάρχει ένα τραύμα. Μέσα σε κάθε μαργαριτάρι υπάρχει ο ενοχλητικός κόκκος της άμμου.

Νίκος Δήμου, Η δυστυχία του να είσαι Έλληνας, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1975